

Echt gebeurd!

Kerken die hielpen

Tien kerken die de deur openzetten

10 ware verhalen

WIM KAMPHORST

ECHT GEBEURD!

Kerken die hielpen

Tien kerken die de deur openzetten

WIM KAMPHORST

Inhoud

Voor jou	2
Westerblokker: het veld waar niemand wegliep	4
Amsterdam: de vluchtelingenkerk die zelf vluchtelingen opving	12
Amsterdam: vierhonderd kamertjes aan de Amstel	20
Monnickendam: de kleine kerk die een heel land wilde leren lezen	27
Leger des Heils: soldaten met soep in plaats van geweren	34
Heeswijk: een monnik met een ploeg op de toren	41
Putten: de kerk waar een dorp samen stil werd	49
Stavenisse: de klok die om hulp luidde	57
Mozes en Aäronkerk: honderd matrassen tussen de zuilen	64

Bethel: de kerkdienst die 96 dagen duurde	71
--	-----------

Echt gebeurd! Kerken die hielpen

© 2026 Wim Kamphorst

Stichting (F)Luister Nederland

Bijbelteksten zijn overgenomen uit de Herziene Statenvertaling

© 2010 Stichting HSV.

Alle rechten voorbehouden.

De verhalen in dit boek zijn gebaseerd op de boeken van Wim Kamphorst voor volwassenen. Daarin staan de bronnen bij elk hoofdstuk.

Dit boek is gratis te lezen en te downloaden op
wimkamphorst.nl/kinderen.

Voor jou

Weet je wat het mooiste is aan de verhalen in dit boek? Ze zijn allemaal echt gebeurd.

Tien kerken in Nederland die de deur openzetten voor mensen die hulp nodig hadden. Voor oude vrouwen, vluchtelingen, arme boeren en mensen in nood.

Sommige verhalen zijn spannend. Sommige zijn verdrietig. En sommige zijn ook een beetje grappig. Maar ze zijn allemaal waar.

Na elk verhaal staat een stukje **Echt gebeurd?** Daar lees je wat we zeker weten, en wat we alleen weten omdat iemand het later zelf vertelde. Want ook dat is belangrijk: eerlijk zijn over wat je weet.

Daarna komen een paar vragen om samen over te praten, een tekst uit de Bijbel en soms een tip om zelf eens te gaan kijken.

Veel leesplezier!

Voor ouders en leerkrachten

De verhalen zijn geschreven voor kinderen van ongeveer 8 tot 12 jaar. Voorlezen kan vanaf een jaar of 6. Elk verhaal duurt ongeveer acht tot tien minuten.

De verhalen komen uit de boeken van Wim Kamphorst voor volwassenen. Daarin staan alle bronnen. Er is niets verzonnen: geen gesprekken, geen gedachten, geen details die niet in een bron staan. Moeilijke onderwerpen zoals oorlog, ziekte en dood worden eerlijk verteld, maar zonder nare details. Lees een verhaal gerust eerst zelf, zodat u weet wat er komt.

Bijbelteksten zijn uit de Herziene Statenvertaling.

Westerblokker: het veld waar niemand wegliep

Een sprong over de sloot

Het is 14 juli 1566. In een veld bij Hoorn staan heel veel mensen bij elkaar. Ze komen uit de stad en uit de dorpen eromheen. Ze staan in de open lucht, langs een weg en een sloot.

Voor hen staat een man die preekt. Hij is geen dominee en geen priester, maar een mandenmaker.

Achter hem, aan de overkant van de sloot, staat een klooster. Daar komen een paar mannen naar buiten. Een van hen is de schout. Dat is de man in de stad die moet zorgen dat de wet wordt gevolgd. En deze preek is tegen de wet.

Dan springt er een monnik met een luide kreet over de sloot. Hij hoopt dat de mensen schrikken en weglopen.

Maar niemand loopt weg.

Waarom bleven al die mensen staan? Daarvoor gaan we eerst terug in de tijd.

Een mandenmaker uit Alkmaar

De mandenmaker heette Jan Arentsz. Hij werkte als knecht in een werkplaats in Alkmaar, waar hij manden vlocht.

Volgens een boek over zijn leven ging Jan als jonge man luisteren naar een priester in Alkmaar. Die priester preekte op een nieuwe manier. Jan begon zelf de Bijbel te lezen. Later preekte hij ook, in kleine groepjes.

Dat was gevaarlijk. In die tijd had de koning strenge wetten. Je mocht alleen naar de rooms-katholieke kerk gaan. Wie op een andere manier samenkwam om te preken, kon in de gevangenis komen. Of erger.

Volgens hetzelfde boek zochten de bestuurders van Alkmaar naar Jan. In de nacht van 2 juli 1566 vluchtte hij op een kar naar Amsterdam. Zijn baas en een voerman hielpen hem.

In Amsterdam besloot Jan samen met andere voorgangers iets nieuws. Ze gingen preken in het open veld, buiten de steden. Zo'n preek in de buitenlucht heette later een

hagenpreek. Een haag is een rij struiken, en de mensen kwamen samen langs hagen en sloten.

Twee kloosters bij de weg

Het veld dat ze kozen, lag in Westerblokker, net buiten Hoorn. Daar stonden twee kloosters vlak bij elkaar.

Het ene klooster heette Nieuwlicht. Daar woonden mannen die hun leven aan God gaven. Ze woonden en baden er samen, als monniken. Het andere klooster heette Bethlehem. Daar woonden vrouwen, kloosterzusters.

Het waren onrustige jaren. Er gingen nieuwe ideeën over het geloof rond. Veel mensen waren ontevreden over de geestelijken van de kerk. Anderen bleven trouw aan de oude kerk. Beide groepen geloofden in God, maar ze waren het niet met elkaar eens.

Een psalm in het veld

Op 14 juli 1566 kwamen de mensen naar het veld. Hoeveel het er waren, weten we niet. Een oude geschiedschrijver, Geeraerdt Brandt, schrijft alleen dat het er heel veel waren.

Jan liet hen eerst een psalm zingen. Een psalm is een lied uit de Bijbel. Daarna bad hij. En toen begon hij te preken.

Een lied zingen in een veld. Dat klinkt nu heel gewoon.
Maar in 1566 kon het je je vrijheid kosten.

Precies op dat moment zaten de burgemeesters van Hoorn aan tafel in het klooster Nieuwlicht. Ze aten daar bij de monniken. De schout was er ook, met zijn helper, de onderschout. En er waren twee jonge edelen. Een edele is iemand uit een belangrijke, rijke familie.

Ze hoorden lawaai buiten. Ze stuurden iemand kijken. Die kwam terug en zei: daar wordt gepreekt! Ze waren verbaasd, schrijft Brandt.

Niemand ging weg

De schout, zijn helper, een monnik en de twee edelen liepen naar de sloot. Ze stonden vlak achter Jan. Misschien wilden ze hem bang maken. Maar Jan preekte gewoon door. Toen sprong de monnik over de sloot. Hij riep hard, zodat de mensen zouden weglopen.

Probeer het je voor te stellen. Je staat in een veld. De schout van je eigen stad kijkt naar je. Een monnik springt schreeuwend over de sloot. Wat zou jij doen?

De mensen in het veld bleven staan. Allemaal. Ze bleven samen luisteren.

De schout riep dat hij hun het tiende hoofdstuk van Johannes wel zou leren. Johannes is een boek uit de Bijbel.

Wat hij precies bedoelde, weten we niet. Daarna liep hij terug naar het klooster.

En nu komt iets verrassends. De helper van de schout en de twee edelen bleven staan. Ze luisterden de hele preek uit. Na afloop zeiden ze tegen de monniken dat het hun eigenlijk wel goed was bevallen.

Een historicus denkt dat het geen toeval was dat die mannen er die dag waren. Hij denkt dat sommigen in het stadsbestuur het van tevoren wisten. Zo konden ze er “toevallig” bij zijn.

Een gemeente groeit

Over de gewone mensen in het veld weten we bijna niets. We kennen geen namen. Maar we weten wel wat ze samen deden. Ze kwamen, ze zongen, ze luisterden en ze bleven, samen.

Die zomer gebeurde hetzelfde op veel andere plekken. In Hoorn ging een priester, Clement Maertsz., ook openlijk preken. Hij doopte kinderen en trouwde mensen. Zo begon er een nieuwe gemeente. Niet met een kerkgebouw, maar met mensen die samenkwamen.

Het bleef niet rustig. In 1567 werd het preken weer verboden. Jan moest opnieuw vluchten, naar Emden, net over de grens met Duitsland. Wie kon, vertrok, en wie bleef, hield zich stil.

In 1572 koos Hoorn de kant van Willem van Oranje. Hij leidde de opstand tegen de koning. Nu draaide alles om. Jan Arentsz. kwam terug en werd dominee in Alkmaar, de stad waar hij ooit 's nachts uit was gevlucht. Hij stierf in 1573.

Een zuster van steen

Voor de monniken en de zusters was 1572 juist het einde. De monniken vluchtten. De zusters moesten hun klooster uit. De gebouwen werden afgebroken. Ongeveer vijftig zusters werden met een schip naar Amsterdam gebracht. Anderen gingen wonen in een klooster in Hoorn. Ze verloren hun huis en hun plek om samen te bidden.

Lang daarna, tussen 2003 en 2008, groeven archeologen het klooster Bethlehem op. Archeologen zoeken in de grond naar dingen van vroeger. Ze vonden muren, waterputten, bruggen en het kerkhof van de zusters. Mensen uit Blokker maakten de oude bakstenen schoon. Daar bouwden ze samen een poort van.

In 2010 werden de zusters opnieuw begraven. Op het kerkhof van de kerk van Westerblokker. Vroeger was dat een katholieke kerk, nu is het een protestantse kerk. Op hun graf staat een beeld van een zuster die op haar knieën bidt.

En het veld waar Jan preekte? Dat kun je niet meer aanwijzen. Er staat geen bord en geen steen die eraan herinnert.

Echt gebeurd?

Ja. Dat Jan Arentsz. op 14 juli 1566 bij het klooster bij Hoorn preekte, staat in meerdere bronnen. De sprong van de monnik, de woorden van de schout en de maaltijd in het klooster komen uit één oud geschiedenisboek, uit 1671. Zijn vlucht op een kar en zijn jeugd bij de priester in Alkmaar staan in één boek over zijn leven. Of dit echt de allereerste hagenpreek van Holland was, weten we niet zeker.

Praat erover

- De mensen bleven staan toen de schout en de monnik kwamen. Waarom is het makkelijker om moedig te zijn als je met anderen samen bent?
- Voor de een was 1572 een bevrijding, voor de zusters was het verdrietig. Hoe kun je goed zijn voor mensen die anders geloven dan jij?

Uit de Bijbel

Mijn schapen horen Mijn stem en Ik ken ze en zij volgen Mij.
(Johannes 10:27)

Ga zelf kijken

De Protestantse Kerk Westerblokker staat op de hoek van de Westerblokker en de Kolenbergstraat in Blokker, bij Hoorn. Op het kerkhof staat het graf met de knielende zuster. Aan de Bangert, bij de nummers 36 en 38, staat de poort die bewoners van de oude kloosterstenen bouwden.

Amsterdam: de vluchtelingenkerk die zelf vluchtelingen opving

Kinderen leggen de eerste steen

Het is 29 oktober 1669. Aan de Vijzelgracht in Amsterdam wordt een groot huis gebouwd. Het wordt een huis voor wezen. Een wees is een kind van wie de vader en moeder zijn gestorven.

Wie leggen de eerste stenen? Geen burgemeester en geen dominee. Het zijn kinderen! De kinderen van Paul Godin en Sara van Raey.

Het huis is van een kerk. Maar in die kerk wordt geen Nederlands gesproken. Daar zingen en bidden de mensen in het Frans.

Hoe komt een Franstalige kerk in Amsterdam? En waarom bouwt die kerk een huis voor wezen? Daarvoor gaan we eerst terug in de tijd.

Een kapel voor vluchtelingen

Midden in Amsterdam staat een oude kerk. Vroeger was het de kapel van een klooster. In 1578 werd Amsterdam een protestantse stad. De stad nam de kloosters en kerken van de katholieken af. Voor de broeders van het klooster was dat het einde. Voor de katholieken in de stad was het een verlies.

In datzelfde jaar begon in Amsterdam een Waalse gemeente. Walen waren protestanten die Frans spraken. Ze kwamen uit het zuiden, uit wat nu België en het noorden van Frankrijk is. Daar werden ze vervolgd om hun geloof. Vervolgd betekent dat je gestraft of opgejaagd wordt.

In 1586 kregen de Walen de oude kloosterkapel. Ze zijn er nooit meer weggegaan. Nu heet de kerk de Waalse Kerk.

Na 1585 kwamen er steeds meer vluchtelingen uit het zuiden. Toen viel de grote stad Antwerpen in handen van het Spaanse leger. Veel protestanten vluchtten naar het noorden.

Geen bed voor hun kinderen

Amsterdam had een groot weeshuis. Maar dat was alleen voor kinderen van poorters. Een poorter was iemand met het burgerrecht van de stad. Veel Waalse gezinnen waren nieuw in de stad. Ze waren geen poorters. Als hun ouders stierven, had de stad geen plek voor de kinderen.

Wat zou jij doen als je zag dat kinderen nergens heen konden?

De Waalse gemeente besloot het zelf te doen. Op 16 februari 1631 vergaderden de dominees, de ouderlingen en de diakenen. Ouderlingen en diakenen zijn mensen die samen de kerk leiden en voor de armen zorgen. Ze besloten een eigen weeshuis te beginnen. Ze schreven erbij voor wie het was: voor de wezen van hun eigen volk en geloof.

Het ging snel. Op 1 juli 1631 gingen de eerste weeskinderen het huis in. Het stond in de Laurierstraat. Een familie had daar drie huizen voor gegeven. Een rijke koopman, Louis de Geer, gaf ook geld.

De beroemde dichter Joost van den Vondel schreef een gedicht voor het nieuwe weeshuis. Er staat een regel in die zegt dat zuivere godsdienst betekent: de wezen helpen in hun ellende.

Een huis vol wezen en opa's en oma's

Het weeshuis kreeg een bestuur van twee ouderlingen en twee diakenen. Later kwamen er ook drie vrouwen bij in het bestuur. In het huis woonden een vader en moeder die voor de kinderen zorgden.

De bestuurders lieten zich schilderen. Zo konden ze laten zien dat zij voor de wezen zorgden. Die schilderijen zijn er nog.

Na bijna veertig jaar was het huis te klein. De stad gaf gratis grond aan de Vijzelgracht. Daar legden de kinderen in 1669 de eerste stenen. In 1671 ging het nieuwe huis open.

Het huis groeide mee met de nood. In 1683 kwam er een vleugel bij voor oude vrouwen. In 1726 kwam er nog een vleugel voor oude mannen. Zo woonden wezen en oude mensen onder één dak.

Opnieuw vluchtelingen

Intussen werd het in Frankrijk steeds gevaarlijker voor protestanten. Daar werden ze Hugenoten genoemd. Koning Lodewijk XIV nam hun vrijheid af. Ze mochten hun geloof niet meer vrij beleven.

Vanaf 1681 vluchtten er steeds meer Hugenoten naar Amsterdam. Veel van hen vonden hun weg naar de Waalse Kerk, want daar werd hun eigen taal gesproken.

De gemeente groeide enorm. Tussen 1681 en 1685 had de kerk ongeveer 3.480 leden. Tussen 1686 en 1690 waren het er meer dan zesduizend. In een paar jaar werd de gemeente bijna twee keer zo groot!

Wat deed de kerk met al die nieuwe mensen? Ze ging namens hen praten met het stadsbestuur. Ze zamelde geld in voor wie niets had. Ze zocht huizen en gebouwen. En ze gaf de nieuwkomers een plek om bij te horen.

Er waren wel regels. Wie hulp wilde, moest lid zijn van de kerk en zich goed gedragen.

Een koopman en een tekenleraar

Uit al die duizenden mensen kennen we er een paar bij naam. Josias Duhamel was koopman in Dieppe, een havenstad in Frankrijk. In 1689 vluchtte hij. Op 4 juli kwam hij aan in Amsterdam. Hij werd lid van de Waalse kerk en huurde een huis aan de Prinsengracht. Nog geen jaar later kreeg hij gratis het burgerrecht van de stad.

Een andere vluchteling heette Lucas Bouyssavy. Hij kwam uit Bergerac in Frankrijk. In Amsterdam ging hij zich Boissevain noemen. Volgens een oud familieverhaal zat hij dagenlang zonder eten verstopt tussen de wijnvaten op

een schip. Zijn vrouw zou in een hooimand over de grens zijn gesmokkeld. Of dat echt zo ging, weet niemand zeker. Wat wel in de kerkboeken staat: Lucas gaf les in tekenen en Frans. Zijn zoon Jérémie werd in 1702 gedoopt in de Waalse Kerk. In 1753 werden Jérémie en zijn vrouw vader en moeder van het huis aan de Vijzelgracht. Dat staat in het archief van de familie. De zoon van een vluchteling zorgde zo zelf voor de wezen van de gemeente.

De deur gaat nog open

Niet iedereen in Amsterdam was blij met de vluchtelingen. Winkeliers en vakmensen klaagden. Vanaf 1690 werd de stad strenger. Herken je dat? Het gebeurde ruim driehonderd jaar geleden al.

In 1955 vertrok de laatste wees uit het huis aan de Vijzelgracht. Later verhuisden ook de oude mensen naar een nieuw tehuis. Een deel van het geld kwam uit een testament uit 1741. Een vrouw, Agneta de Ruïsscher-de le Becq, had haar geld toen aan de diaconie gegeven. Ruim tweehonderd jaar later hielp het nog steeds.

De Waalse gemeente is nu klein. Maar om de week is er op zondag nog een kerkdienst in het Frans. De diaconie helpt nu vooral organisaties die mensen in nood helpen.

Echt gebeurd?

Ja. Het weeshuis van 1631, het huis aan de Vijzelgracht en de groei van de gemeente staan in meerdere bronnen. Het verhaal over de wijnvaten en de hooimand is een familieverhaal. De familie schrijft er zelf bij dat het niet zeker is. Dat Jérémie Boissevain vader van het huis werd, staat alleen in het archief van de familie.

Praat erover

- De Walen waren zelf vluchtelingen en hielpen later andere vluchtelingen. Hoe zou het zijn om in een land te komen waar je de taal niet spreekt?
- Kinderen legden de eerste stenen van het weeshuis. Wat zou jij kunnen doen voor een kind dat nieuw is in je klas?

Uit de Bijbel

De zuivere en onbevleete godsdienst voor God en de Vader is dit: wezen en weduwen bezoeken in hun verdrukking en zichzelf onbesmet bewaren van de wereld. (Jakobus 1:27)

Ga zelf kijken

De Waalse Kerk staat aan het Walenpleintje 157-159 in Amsterdam, aan de Oudezijds Achterburgwal. Binnen

hangt een bordje met de woorden “Fondée en 1409”, en je ziet oude grafstenen in de vloer. Het oude weeshuis staat aan de Vijzelgracht 2, op de hoek met de Prinsengracht. Je kunt het alleen van buiten bekijken. Let op de twee lage vleugels voor de oude vrouwen en de oude mannen.

Amsterdam: vierhonderd kamertjes aan de Amstel

Een deur die niet opengaat

Aan de rivier de Amstel in Amsterdam staat een heel lang gebouw. De voorkant is 102 meter lang. Toen het werd gebouwd, had geen enkel gebouw in Amsterdam zo'n lange gevel. Een gevel is de voorkant van een huis.

In het midden zit een deur. Maar die deur gaat nooit open, want het is een nepdeur. Boven die deur staan oude woorden: "Diaconie Oude Vrouwen Huys anno 1681".

Nu is het gebouw een museum. Mensen komen er schilderijen bekijken. Maar meer dan driehonderd jaar lang woonden hier oude mensen die arm waren. De kerk zorgde voor hen.

Hoe kwam een kerk aan zo'n enorm huis? Het begon met een zak. Een collectezak.

Mannen met een collectezak

In 1578 werd Amsterdam een protestantse stad. Vanaf toen was de gereformeerde kerk de belangrijkste kerk in de stad.

In die kerk waren diakenen. Dat woord betekent dienaar. Diakenen zorgden voor de armen in de gemeente. Elke zondag gingen ze met de collectezak rond. De mensen in de kerk gaven geld. Samen vormden de diakenen de diaconie. Zo heet de groep die in een kerk voor de armen zorgt.

Dat idee komt uit de Bijbel. In het boek Handelingen werden er weduwen vergeten bij het uitdelen van eten. Een weduwe is een vrouw van wie de man is gestorven. De eerste gemeente koos toen zeven mannen om het eten goed te verdelen.

In Amsterdam gaven gewone kerkgangers zondag na zondag. Iedereen gaf een beetje, en bij elkaar werd het heel veel geld.

Brood, turf en klompen

Hoe hielpen de diakenen in die tijd? In Holland gingen ze bij de armen op bezoek. Ze keken hoe iemand leefde. Dan

brachten ze spullen langs, zoals brood en kaas. Of turf om de kachel mee te stoken. Ook linnen voor kleren, en schoenen of klompen.

Vaak brachten ze het stilletjes. Zo zagen de burens niet wie er hulp kreeg.

Er waren ook regels. Wie hulp kreeg, mocht niet bedelen. In sommige steden werd je van de lijst gehaald als je dronk, vocht of vloekte.

En de stad Amsterdam groeide en groeide. Rond 1500 woonden er ongeveer tienduizend mensen. In 1650 waren het er meer dan tweehonderdduizend. Er kwamen ook veel arme mensen bij. De diaconie kon dus niet iedereen helpen.

Een koopman geeft alles

Op 18 oktober 1680 stierf in Amsterdam een koopman. Hij heette Barent Helleman en hij liet al zijn geld na aan de diaconie. Dat was ongeveer 90.000 gulden. Een gulden was het geld van toen, en dit was een enorm bedrag.

Waarom deed hij dat? Dat weten we niet. Er is geen brief van hem bewaard en geen schilderij. We kennen alleen dit ene besluit.

De diakenen wisten wat ze ermee wilden doen. Tot dan toe woonden arme oude vrouwen bij andere mensen in huis. De

diaconie betaalde die mensen daarvoor. Een eigen huis zou beter zijn.

De stad hielp ook mee. Amsterdam gaf de diaconie een stuk grond aan de Amstel. In 1681 begonnen de bouwers.

Vierhonderd kamertjes

Het werd een groot vierkant gebouw met een binnenplaats in het midden. Rondom lagen de kamertjes van de vrouwen. Er konden vierhonderd vrouwen wonen!

Aan de kant van de rivier kwam een grote zaal. Daar aten de bewoners samen. En op zondag werd diezelfde zaal een kerk. Het was zelfs de op één na grootste kerkzaal van de stad.

Maar niet iedereen mocht erin. Je moest minstens vijftig jaar oud zijn. Je moest al vijftien jaar in Amsterdam wonen. En je moest al tien jaar lidmaat zijn. Een lidmaat is een vast lid van de kerk, die daar openlijk zijn geloof heeft uitgesproken.

Dat betekent dat veel arme vrouwen buiten bleven staan. Bijvoorbeeld een vrouw die nog maar kort in de stad woonde. Of een vrouw die bij een andere kerk hoorde. De katholieken, de lutheranen en de Franstalige Waalse gemeente zorgden voor hun eigen mensen.

Er waren vierhonderd plekken, in een stad met meer dan tweehonderdduizend mensen. Hoe zou jij kiezen wie er mocht komen wonen?

Een penning voor een brood

De diaconie bleef ook de armen helpen die thuis woonden. In het Rijksmuseum liggen kleine metalen muntjes uit 1777. Het zijn armenpenningen. Een arme lidmaat kreeg zo'n penning. Daarmee kon hij bij de uitdeling een brood halen. Waar kwam het geld vandaan? Rond 1770 kwam bijna de helft uit de collectezak. Ander geld kwam onder meer uit erfenissen, zoals die van Barent Helleman. Het huis aan de Amstel draaide dus op het geld van gewone kerkgangers. In februari 1783 bestond het huis honderd jaar. Er kwam een feest, en er werd een zilveren penning gemaakt. In 1810 kreeg de kerkzaal een nieuw orgel. Dat staat er nog steeds! In 1817 mochten er ook oude mannen komen wonen.

Van tehuis naar museum

In 1953 kreeg het huis een nieuwe naam: het Amstelhof. Langzaam werd het een verpleeghuis voor oude mensen. In 2007 vertrokken de laatste bewoners naar nieuwe huizen. Denk daar even over na. Van 1683 tot 2007

woonden hier zonder te stoppen oude mensen. Dat is meer dan driehonderd jaar.

Daarna werd het gebouw verbouwd tot museum. In 2009 ging het open. Nu heet het H'ART Museum. De gevel bleef staan, en ook de oude kerkzaal met het orgel.

In de buurt staan nog meer oude huizen van de diaconie. In een daarvan, het Amstelrank, zit nu Het Wereldhuis. Daar krijgen vluchtelingen hulp. Vroeger vroeg de diaconie of je hier al vijftien jaar woonde. Nu krijgen in een van haar oude huizen juist mensen hulp die net zijn aangekomen.

Echt gebeurd?

Ja. Dat Barent Helleman zijn geld aan de diaconie naliet, dat het huis voor vierhonderd vrouwen werd gebouwd en welke regels er waren, staat in meerdere bronnen. Of het huis in 1682 of 1683 openging, zeggen de bronnen niet hetzelfde. Dat de vrouwen eerst duur bij andere mensen woonden, weten we alleen uit wat het museum vertelt. Namen van de eerste bewoonsters zijn niet bewaard.

Praat erover

- Het huis werd vooral betaald met kleine giften uit de collectezak. Wat kunnen veel mensen samen doen wat één mens niet kan?

- Niet iedereen mocht in het huis wonen. Wat vind jij van die regels?

Uit de Bijbel

Het is zaliger te geven dan te ontvangen. (Handelingen 20:35)

Ga zelf kijken

Het Amstelhof staat aan de Amstel 51 in Amsterdam. Vanaf de overkant van de rivier zie je de lange gevel, met de woorden boven de deur die niet opengaat. Binnen zit het H'ART Museum, met een binnentuin met oude kastanjabomen. Langs de Nieuwe Herengracht en de Nieuwe Keizersgracht staan nog meer oude huizen van de diaconie, zoals het Corvershof en het Amstelrank.

Monnickendam: de kleine kerk die een heel land wilde leren lezen

Twee op de drie

Het is 1534. De pastoor van Monnickendam schrijft iets op wat hem zorgen geeft. Ongeveer twee derde van de mensen in zijn stad volgt een nieuwe leer. Dat zijn twee op de drie mensen!

Die nieuwe groep heet de doopsgezinden. Ze worden ook wel mennisten genoemd. Ze doopten geen baby's. Ze doopten alleen volwassenen die zelf kozen om Jezus te volgen. In die tijd was dat streng verboden.

Een jaar later begon de vervolging. Doopsgezinden werden opgepakt en gestraft. Sommigen werden gedood. Veel

mensen uit Monnickendam doken onder of vluchtten naar Amsterdam.

Toch bleef er een kleine gemeente over. Ruim tweehonderd jaar later begon in die kleine kring iets heel groots. Iets waar jij misschien nog steeds iets van merkt, als je een boek leent of naar school gaat.

Geven aan mensen die je nooit ziet

De doopsgezinde gemeente in Monnickendam was klein. In 1675 had ze ongeveer honderdvijftig leden. Ze was niet rijk. De stad leefde van schepen die over zee voeren. Door oorlogen ging die handel slecht.

En toch deed deze gemeente iets bijzonders. Tussen 1672 en 1736 gaf ze veel geld aan collectes. Dat geld ging naar doopsgezinden die ver weg werden vervolgd. Naar Zwitserland, naar Duitsland, naar Pruisen en zelfs naar Litouwen.

Waarschijnlijk had bijna niemand in Monnickendam die mensen ooit ontmoet. Ze gaven toch.

Zou jij geld geven aan iemand die je nooit hebt gezien?

Een boekverkoper wordt dominee

In 1724 werd in Haarlem Jan Nieuwenhuyzen geboren. Hij werd boekverkoper en drukker. Een drukker maakt boeken

met een drukpers. Jan trouwde met een dichteres, Geesje Wijnalda. Hij drukte zelfs een boek met haar gedichten.

Daarna koos Jan een ander leven. Hij verkocht zijn drukkerij en ging leren voor dominee. Bij de doopsgezinden heet een dominee een predikant. In 1771 kwam hij naar Monnickendam. Daar bleef hij vijfendertig jaar lang, tot hij stierf.

Jan en Geesje kregen drie kinderen. Een van hen was Martinus. Hij werd dokter in Edam, een stadje vlak bij Monnickendam. Martinus schreef al jong boeken.

Zes mannen met een plan

In 1784 richtten zes mannen een vereniging op. Twee van hen waren Jan en zijn zoon Martinus. Wie de andere vier waren, weten we niet.

De vereniging kreeg een lange naam: Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Nut betekent dat iets goed is voor anderen. Algemeen betekent: voor iedereen. Al snel noemde iedereen haar gewoon Het Nut.

Wat wilde Het Nut? Gewone mensen, ook de armsten, moesten kunnen leren. Dat kon met goedkope boekjes in makkelijke taal. En met betere scholen voor kinderen.

Volgens een encyclopedie van de doopsgezinden stond er iets opvallends in de regels. Iedereen mocht lid worden,

wat zijn geloof ook was. En Het Nut koos geen kant voor een kerk of een politieke partij.

Dat was bijzonder. Doopsgezinden mochten in die tijd geen belangrijke baan bij de overheid hebben. Alleen de leden van de hervormde kerk mochten dat. De doopsgezinden wisten dus hoe het voelt als je ergens buiten staat. Maar het ging niet altijd goed. Volgens één bron mochten Joodse mensen toch geen lid worden.

Spelboekjes voor kinderen

Martinus ging aan het werk met wat hij goed kon: schrijven. Hij maakte het eerste schoolboekje van Het Nut, in makkelijke taal voor kinderen. Er kwamen er meer. Eén heette *Spel- en Leesboekje voor eerstbeginnenden*. Dat was dus voor kinderen die net leerden lezen.

Martinus werd de grote motor van Het Nut. Maar in 1793 kreeg hij hoge koorts. Hij stierf, pas drieëndertig jaar oud. Zijn vader Jan was toen achtenzestig. Hij bleef preken in Monnickendam.

Het Nut ging door. In 1795 begon het in Haarlem een kweekschool, de eerste van Nederland. Daar leerde je schoolmeester worden. Daarna kwamen er meer van die scholen, in Amsterdam, Groningen en Leiden. In 1806 kwam er een wet voor alle scholen in het land. Die wet leek sterk op de ideeën van Het Nut.

Spaarpot, bieb en volksuniversiteit

Het Nut groeide en groeide. Rond 1817 begon het de eerste spaarbanken. Mensen met weinig geld konden daar elke week een klein beetje sparen. Dan hadden ze iets als ze ziek werden of geen werk hadden.

Er kwamen Nutsscholen en bibliotheken. In 1956 had Het Nut 205 bibliotheken voor iedereen en 45 voor kinderen. Later gingen de meeste scholen, spaarbanken en bibliotheken over naar de overheid. Het werk van Het Nut werd zo heel gewoon.

Niet iedereen was blij met Het Nut. Er werd ook gepraat over de vraag hoe christelijk Het Nut nog was. In 1864 zei een commissie dat Het Nut christelijk moest blijven.

En de kleine gemeente in Monnickendam? Die bleef klein. In 1955 had ze vierenzeventig leden. Vanaf 1935 deelde ze haar dominee met Edam, het stadje waar Het Nut begon.

Marmer in de grote kerk

Jan Nieuwenhuyzen stierf in februari 1806. Hij was eenentachtig. Een jaar later kwam er een gedenkteken van marmer voor hem. Een gedenkteken is een kunstwerk om iemand te herinneren. Het kwam in de grote kerk van Monnickendam. Dat was de kerk van de hervormden.

Zo kreeg een dominee van een kleine groep een plek in de grootste kerk van de stad. In een stad waar doopsgezinden vroeger moesten onderduiken.

Echt gebeurd?

Ja. Dat Jan en Martinus Nieuwenhuyzen in 1784 Het Nut oprichtten en dat Het Nut scholen, spaarbanken en bibliotheken begon, staat in veel bronnen. Of het op 16 oktober of 16 november 1784 was, en in Edam of in Monnickendam, zeggen de bronnen niet hetzelfde. De collectes voor vervolgte doopsgezinden ver weg en de regel dat Joodse mensen geen lid mochten worden, staan elk in maar één bron.

Praat erover

- Een kleine gemeente gaf geld aan mensen die ze nooit zag. Waarom zouden ze dat gedaan hebben?
- Het Nut wilde dat iedereen kon leren lezen. Wat zou er voor jou anders zijn als je niet kon lezen?

Uit de Bijbel

Laten wij dus, terwijl wij gelegenheid hebben, goeddoen aan allen, maar vooral aan de huisgenoten van het geloof.
(Galaten 6:10)

Ga zelf kijken

De Grote of Sint-Nicolaaskerk staat aan De Zarken 2 in Monnickendam. Binnen hangt het marmeren gedenkteken voor Jan Nieuwenhuysen. Je loopt er over een vloer vol oude grafstenen. In Edam, een paar kilometer verderop, ligt het Nieuwenhuysenplein.

Leger des Heils: soldaten met soep in plaats van geweren

Een volle zaal

Het is zondag 8 mei 1887. In de Gerard Doustraat in Amsterdam is een zaaltje. Het hoort bij een kleine christelijke club, de vereniging Emmanuel. Vandaag begint daar iets nieuws.

's Avonds stroomt de zaal vol. Vrouwen schreeuwen. Sommigen proberen het podium op te komen. De politie stuurt extra agenten.

Dat schreef George Railton later op. Hij was een leider uit Londen, en hij was erbij. Was de avond mislukt? Nee, vond

hij. Hij schreef: “Nooit zag ik een heerlijker overwinning in welke opening dan ook.”

Wat was dit voor een vreemde kerk? Het heette het Leger des Heils. En het was die dag in Nederland begonnen.

Een leger zonder geweren

Het Leger des Heils kwam uit Londen. Daar begonnen William en Catherine Booth in 1865 met hun werk. Ze vertelden over Jezus aan mensen die nooit meer naar de kerk gingen.

In 1877 kreeg hun werk de vorm van een leger. Er kwamen een vlag, uniformen en rangen, zoals kapitein en luitenant. Maar ze vochten niet met geweren. Ze wilden mensen redden. Een ander woord voor redding is heil. Zo kwam het Leger aan zijn naam.

Een meester zonder baan

In Amsterdam woonde een jonge man, Gerrit Govaars. Hij was onderwijzer, een meester op school. Hij vond het Leger des Heils prachtig. In 1885 kostte hem dat zijn baan.

Wat zou jij doen als je je werk kwijtraakte om wat je gelooft?

Govaars ging naar Londen. Daar hielp hij liederen te vertalen. In 1886 werd hij officier in het Leger. In Londen

noemden ze hem de “Hallelujah Dutchman”, de Halleluja-Nederlander.

Er was nog een Amsterdammer die mee wilde doen: Ferdinand Schoch. Hij was vroeger officier in het echte leger geweest. William Booth raadde hem aan te wachten tot het Leger in Nederland zou beginnen.

In maart 1887 kwam er een kapitein uit Engeland, John Tyler, met zijn vrouw. Hij was matroos geweest op de boot naar Hoek van Holland. Hij sprak een beetje Nederlands. Verslaggevers konden hem bijna niet verstaan. Samen met Govaars en het echtpaar Schoch hielp hij op die eerste zondag in de Gerard Doustraat.

De bank vooraan

Vooraan in de zaal stond een gewone bank. Die heette de zondaarsbank. Wie daar knielde, liet zien: ik wil mijn leven aan God geven. Op die eerste dag knielden er zestien mensen, vertelt het Leger zelf.

De heilssoldaten, zo heten de leden van het Leger, bleven niet netjes op het podium staan. Ze liepen de zaal in, tussen de mensen door. Ze praatten met iedereen. Wie geknield had, kreeg binnen twee weken twee keer bezoek thuis.

Niet iedereen vond dat mooi. In de zomer van 1887 kwamen er vaak relschoppers. Ze verstoorden de

samenkomsten. Soms moest de politie ingrijpen. Heilssoldaten werden zelfs geslagen.

Ook veel kerken keken met argwaan. Het Leger was luidruchtig. Vrouwen stonden vooraan en preekten. En dan die uniformen! Veel dominees vonden dat niets voor een kerk.

Toch groeide de groep. In de zomer van 1887 kreeg ze een eigen vlag. Nu was het een echt korps: Amsterdam 1. Een korps is in het Leger wat in een andere kerk een gemeente heet. Het is een groep gelovigen met een eigen zaal.

De koude winter

Toen kwam de winter van 1890 op 1891. Het werd extreem koud. In Amsterdam hadden veel mensen geen huis. Waar moesten zij slapen?

De heilssoldaten deden hun deuren open. Hun zalen werden slaapplekken. Aan het Rapenburg stond hun gebouw de Vrede-Ark. Daar konden mensen zonder huis terecht. Ook aan de Lijnbaansgracht kwam opvang. Er was hete soep en een ontbijt. Zo werden veel mensen gered van het doodvriezen.

Datzelfde jaar opende het Leger een vaste plek om te slapen, aan de Haarlemmerhouttuinen. Zo'n plek heette een nachtasiel.

En toen gebeurde er iets. De stad ging anders kijken. Eerst lachten mensen om de zingende soldaten uit De Pijp. Nu zagen ze dezelfde mensen soep uitdelen in de vrieskou.

Het Leger had geen groot plan gemaakt. Het had een zaal, het was koud, en de deur ging open.

Een bed voor tien cent

Na die winter ging het werk door. In de Warmoesstraat kwam een eenvoudig hotel, de Metropool. Je kon er slapen voor tien cent. Bij de slaapplekken kwamen werkplaatsen. Wie er sliep, kon er ook iets verdienen. In 1892 kwam William Booth zelf naar Amsterdam. Volgens het Leger stonden er duizenden mensen op het station en in de straten. De spot was langzaam respect geworden.

In 1893 telde het Leger in heel Nederland bijna honderdduizend overnachtingen.

In 1895 opende het Leger een huis aan de Prinsengracht. Het was voor vrouwen die hulp nodig hadden. Er was plaats voor zestig vrouwen. In Lunteren kocht het Leger een oude boerderij, Groot Batelaar. Daar konden mensen herstellen en opnieuw beginnen.

Een oude viool

Gerrit Govaars bleef zijn hele leven bij het Leger. Hij schreef liederen die de heilssoldaten zongen. Hij werd kolonel. Hij stierf in 1954, toen hij 88 jaar was.

In 2012 bestond het Leger in Nederland 125 jaar. Het feest begon in de Gerard Doustraat. Muziekkorpsen van het Leger vertrokken daar voor een estafette. Een violist speelde op de viool van Govaars. Diezelfde viool had daar 125 jaar eerder ook geklonken, op die eerste zondag.

Het Leger des Heils helpt nog steeds mensen in Amsterdam, en in heel Nederland.

Echt gebeurd?

Ja. Dat het Leger des Heils op 8 mei 1887 in de Gerard Doustraat begon, en dat het in de koude winter van 1890 op 1891 zijn deuren opende voor mensen zonder huis, staat in veel bronnen. Wat er die eerste avond in de zaal gebeurde, weten we alleen uit het verslag van Railton zelf. De zestien mensen aan de bank en de meeste andere getallen komen uit het Leger zelf. Wie de eerste samenkomst precies leidde, vertellen de bronnen verschillend. Ook op welk huisnummer het zaaltje was, weet niemand zeker.

Praat erover

- Eerst lachten mensen om het Leger, later kregen ze respect. Wat veranderde er, denk je?
- De heilssoldaten deden hun zaal open toen het koud was. Wat heeft jouw kerk, school of familie dat je met anderen zou kunnen delen?

Uit de Bijbel

Want Ik had honger en u hebt Mij te eten gegeven.
(Mattheüs 25:35)

Ga zelf kijken

De Gerard Doustraat ligt in De Pijp in Amsterdam. Het is nu een drukke straat met terrassen en restaurants. Er hangt geen bordje over het begin van het Leger des Heils. Kun jij je voorstellen dat hier in 1887 een zaal vol zingende soldaten was?

Heeswijk: een monnik met een ploeg op de toren

Als een stil schaap

Het is januari 1892. In een krant in Brabant staat een artikel met de titel “De geduldige landman”. Een landman is een boer.

De schrijver vertelt over een boer die alles over zich heen laat komen. Hij zwijgt. Hij laat zich “scheren en villen als het stomme schaap”, schrijft hij. Dat betekent ongeveer: de boer laat alles van zich afpakken en zegt niets terug.

Dan stelt de schrijver een vraag. Is er dan niemand die hulp en redding kan bieden?

Wie schreef dat artikel? Geen boer en geen politicus. Het was een monnik uit een klooster in Heeswijk. Hij heette Gerlacus van den Elsen.

Uit zijn vraag groeide iets wat je nu nog overal in Nederland ziet: de Rabobank. Maar het was niet het werk van één man. Het was het werk van heel veel boeren samen.

Een boerenjongen in het klooster

Gerlacus werd geboren op 13 april 1853 in Gemert, in Brabant. Zijn ouders waren boeren. Hij groeide op in een lange boerderij.

Toen hij zestien was, ging hij naar de abdij van Berne in Heeswijk. Een abdij is een groot klooster. Daar wonen priesters samen. Ze heten norbertijnen. Ze bidden samen en helpen in de kerken in de buurt.

De abdij van Berne is heel oud. Ze werd al in 1134 gesticht. Ze noemt zichzelf de oudste kloostergemeenschap van Nederland die nog bestaat.

Gerlacus werd priester. Hij was een geleerde man. Hij gaf in de abdij les in de Bijbel en in geschiedenis. In 1886 begon hij een school, een gymnasium. Die begon heel klein, in één kamer.

Zo had zijn leven kunnen blijven. Een leraar in een klooster. Maar buiten de muren van de abdij ging het slecht met de boeren.

Graan uit Amerika

Rond 1880 kwam er veel goedkoop graan uit Amerika naar Europa. Daardoor kregen de boeren hier minder geld voor hun eigen graan. Ze werden armer.

In Brabant was het extra zwaar. Veel boeren hadden een klein stuk arme zandgrond. Ze konden geen knecht meer betalen. Daardoor hadden veel landarbeiders geen werk. De regering hielp bijna niet.

Wilde een boer zijn boerderij beter maken? Dan had hij geld nodig. Maar een lening krijgen was moeilijk. Een lening is geld dat je leent en later terugbetaalt. Er waren ook woekeraars. Dat zijn mensen die geld uitlenen en veel te veel terugvragen. Gerlacus wilde zijn boeren daartegen beschermen.

Samen een bond

In augustus 1896 werd in 's-Hertogenbosch de Noordbrabantsche Christelijke Boerenbond opgericht. Een bond is een club van mensen die samen voor iets opkomen. In deze bond werkten boeren samen.

Gerlacus hield in het begin wat afstand van de andere mannen die de bond begonnen. Maar een paar maanden later ging hij volop aan de slag. Hij hield lezingen in de

dorpen. Hij hielp mee om plaatselijke boerenclubs te beginnen.

Hoe ging dat in een dorp? Neem Duizel, een dorp in Brabant. Daar woonde een jonge onderwijzer, Jozef Wintermans. Hij hoorde een lezing van Gerlacus. Daarna begon hij in november 1896 een boerenbond in zijn eigen dorp. Hij werd er secretaris. Hij was negentien jaar!

Zo werkte het overal. Een pater gaf een lezing. Iemand in het dorp pakte het werk op. En de besturen bestonden bijna helemaal uit boeren zelf.

Wat zou jij doen als je hoorde dat je dorp samen iets kon veranderen?

Een bank van het dorp

De boeren begonnen ook eigen banken: boerenleenbanken. Zo'n bank was van de leden samen. Dat heet een coöperatie. De bank werkte in het eigen dorp. De leden konden er geld lenen, en ze hoefden niet te veel extra terug te betalen.

Die kleine dorpsbanken hadden hulp nodig van een grote bank. In 1898 kwamen er twee grote banken, een in Utrecht en een in Eindhoven. Gerlacus hielp de bank in Eindhoven op te richten. In 1900 hoorden er al 67 dorpsbanken bij.

De boeren kochten en verkochten ook samen. Zo kregen ze betere prijzen. Ze schaften samen nieuwe technieken aan. En als het misging, droegen ze de pech samen.

Tien jaar na het begin hadden de katholieke boerenbonden al meer dan vijftigduizend leden.

In 1972 gingen de twee grote banken samen. Zo ontstond de Rabobank.

Vier paters

Gerlacus was niet de enige in de abdij die mensen hielp. Er waren nog drie andere paters uit Berne. Twee van hen hielpen winkeliers en ambachtslieden om samen te werken. Een ander hielp werkgevers.

Ondertussen bleven ze gewoon monniken. Ze baden samen, preekten en zorgden voor de mensen in de kerk.

Gerlacus schreef ook een weekblad voor de boeren. Hij durfde ruzie te maken. Een keer zette hij de namen van boterhandelaren in de krant. Die gaven de boeren te weinig geld voor hun boter. Hij riep de boeren op om niet meer met hen te handelen. De boeren wonnen.

Een kerk betaald door boeren

In april 1925 stierf Gerlacus in de abdij. Hij was tweeënzeventig. Hij werd begraven in de tuin van het klooster.

Toen deden de boeren iets bijzonders. Boerenfamilies uit heel Brabant brachten samen geld bij elkaar. Daarmee werd de kerk van de abdij groter gemaakt. In 1927 was het nieuwe deel klaar.

In de toren kwam een beeld van zandsteen, ongeveer vier meter hoog. Het is een monnik met een rozenkrans. Naast hem zie je een ploeg met een kruis erop. Een ploeg is een werktuig waarmee een boer de grond omwoelt. De ploeg met het kruis was het teken van de boerenbond.

Er kwam ook een dorp naar hem genoemd: Elsendorp. En in ongeveer vijftig dorpen in Brabant is er een straat met zijn naam. Er is zelfs een appelras naar hem vernoemd!

In 1892 vroeg een monnik in de krant of er niemand was die kon helpen. In 1927 hadden de dorpen hun eigen bonden en banken. En de boeren zaten zelf in het bestuur.

Echt gebeurd?

Ja. Het artikel uit 1892, de boerenbond van 1896, de banken van 1898 en de kerk die de boeren in 1927 betaalden, staan in meerdere bronnen. De verhalen over

de boter en over de bond in Duizel staan elk maar in één bron. Op welke dag in april 1925 Gerlacus stierf, zeggen de bronnen niet hetzelfde. Hoe groot zijn eigen rol was, zien historici ook verschillend.

Praat erover

- De boeren konden alleen weinig doen, maar samen konden ze een bank beginnen. Wanneer heb jij met anderen samen iets gedaan wat alleen niet lukte?
- Jozef Wintermans was pas negentien toen hij secretaris werd. Kun je ook jong iets betekenen voor je dorp of je stad?

Uit de Bijbel

Twee zijn beter dan één, want samen krijgen zij een goede beloning voor hun zwoegen. (Prediker 4:9)

Ga zelf kijken

De Abdij van Berne staat aan de Abdijstraat 49 in Heeswijk-Dinther. Het beeld van Gerlacus zit aan de buitenkant van de toren, met de ploeg en het kruis ernaast. De abdij vraagt bezoekers om het gebouw alleen aan de voorkant te bekijken. In Gemert, bij het huis waar Gerlacus werd geboren, staat het Boerenbondsmuseum. Daar zie je

hoe een Brabants dorp er rond 1900 uitzag, met
boerderijen, een dorpsschool en een zuivelfabriek.

Putten: de kerk waar een dorp samen stil werd

Een zondag zonder klokken

Het is zondagochtend 1 oktober 1944. In Putten, een dorp op de Veluwe, zou nu de kerkklok luiden. Maar de klokken moeten zwijgen.

Om het dorp staat een ring van Duitse soldaten. Het zijn er meer dan duizend. Niemand komt er meer in of uit. Iedereen moet naar het plein bij de kerk.

Wie ziek of oud is, of een baby heeft, mag thuisblijven. Dan moet er wel een wit laken uit het raam hangen.

Waarom gebeurt dit? Daarvoor gaan we een paar uur terug.

Een schot bij de brug

Het was oorlog. Het Duitse leger had Nederland bezet. Dat betekent dat de Duitsers de baas waren.

In Putten woonden veel gelovige mensen. Er waren ook een paar kleine groepjes van het verzet. Het verzet bestond uit mensen die in het geheim tegen de Duitsers vochten.

Op zaterdagavond 30 september schoten verzetsmensen bij een brug op een Duitse auto. Een Duitse officier en een verzetsman kwamen om. Een andere officier werd gewond.

De Duitse legerleiding wilde het hele dorp straffen. Daarom kwamen de soldaten op die zondagochtend.

Een kerk vol mensen

De vrouwen en kinderen moesten de Oude Kerk in. De mannen gingen eerst naar de school ernaast. Er werd geschoten in het dorp. Die dag kwamen er zeven mensen om, zegt Stichting Oktober 44. Andere bronnen noemen meer.

In de kerk was het heel vol. Mensen huilden. Een vrouw die erbij was, vertelde later dat er een Duitse officier op de preekstoel stond. Dat is de hoge plek waar de dominee op zondag preekt. Hij zei dat de kerk in brand zou gaan. Dat gebeurde niet.

's Avonds om negen uur mochten de vrouwen en kinderen naar huis. Mannen boven de vijftig en jongens onder de achttien mochten mee. Daarna moesten de andere mannen de nacht in de kerk doorbrengen. In hun eigen kerk.

Psalmen op het plein

Op maandagochtend moesten de mannen op het plein gaan staan. Om één uur werden ze naar het station gebracht.

Een van de weinige mannen die later terugkwam, schreef erover. Ze hadden die ochtend nog een paar psalmen gezongen. Psalmen zijn liederen uit de Bijbel. De mannen kenden ze van kinds af uit hun hoofd. Volgens een verhaal dat in Putten verteld wordt, was het Psalm 84. Of dat klopt, weten we niet zeker.

Die middag werd in de kerk aan de vrouwen verteld: het dorp wordt verwoest. Ongeveer honderdtien huizen gingen in brand.

De mannen gingen met de trein naar een kamp in Amersfoort. Een aantal oude en zieke mannen mocht daar terug naar huis. De anderen gingen naar kampen in Duitsland. Daar moesten ze heel zwaar werken, soms in sloten vol water. De meesten van hen zijn daar gestorven.

Een lange lijst

Op 18 april 1945 werd Putten bevrijd. Er werd feest gevierd. Maar waar waren de mannen? Niemand wist het.

Een Nederlandse kapitein ging in Duitsland zoeken. Hij kwam terug met een lange lijst namen.

Op Hemelvaartsdag, 10 mei 1945, kwam het dorp bij elkaar in de Oude Kerk. De oude dominee Holland ging op de preekstoel staan. Bij het licht van een petroleumlamp las hij de namen voor. Het waren er ongeveer honderdtachtig. Het waren de mannen van wie nu vaststond dat ze gestorven waren.

Later zei dominee Holland: “Ik moest mij hard houden om het te doen.”

Probeer je dat eens voor te stellen. Een kerk vol mensen die luisteren of de naam van hun vader voorbijkomt. Wat zou jij voelen als je daar zat?

Van de 659 mannen die waren weggevoerd, kwamen er maar 48 terug. Putten kreeg een naam die bleef: het dorp van de weduwen en wezen. Een weduwe is een vrouw van wie de man is gestorven. Een wees is een kind zonder vader of moeder.

Samen staan

Hoe ga je verder als bijna alle vaders weg zijn? Dat kan niemand alleen.

Er kwam hulp uit het hele land en uit het buitenland. Mensen in Stroud, een stad in Engeland, zamelden geld in voor de weduwen en kinderen. In Putten is nog altijd een ontmoetingscentrum dat Stroud heet. Daar komt een groep familieleden van de mannen nog steeds samen, elke twee maanden.

Op 2 oktober 1945, een jaar na de razzia, was er een herdenkingsdienst in de kerk. Een razzia is een grote, plotselinge jacht op mensen om ze op te pakken. De nieuwe dominee, Kievit, vroeg iedereen om te gaan staan. Hij zei: “Ik verzoek thans de gemeente op te staan van haar zitplaatsen.” Zo stonden ze daar, samen, en dachten aan hun doden.

De kerk had geen antwoord op de vraag waarom. Maar ze had een plek, een dag en mensen naast je. Veel mannen hadden geen graf in de buurt. Toch kon het dorp ergens samen stil zijn.

Een kelk met twee kerken

Veel mannen uit Putten stierven in een kamp bij het Duitse dorpje Ladelund. De dominee daar heette Johannes Meyer.

Hij begroef de doden op het kerkhof van zijn dorp. Na de oorlog schreef hij brieven aan de families. Toen wisten ze waar hun man of zoon lag.

Meyer was vroeger lid geweest van de partij van Hitler. Ook dat hoort bij het verhaal. Toch hielp hij de families uit Putten.

In 1950 reisden ongeveer 130 mensen uit Putten naar Ladelund, om de graven te zien. Ze sliepen niet in Duitsland. Ze sliepen net over de grens, in Denemarken. Zo dichtbij was het verdriet nog.

Een jaar later kwam Meyer naar Putten. De burgemeester gaf hem een kristallen kelk, een mooie beker. Daarop staan de kerk van Putten en de kerk van Ladelund naast elkaar.

Later begonnen de twee kerken een uitwisseling voor jongeren. Jongeren uit Putten gaan naar Ladelund, en jongeren uit Ladelund naar Putten. In 2015 liepen ruim zeventig mensen uit Putten in vijf dagen een estafette naar Ladelund. Dat is meer dan zevenhonderd kilometer!

Een vrouw die naar de kerk kijkt

In 1949 kwam er een monument. Het is een beeld van een vrouw met een zakdoek in haar hand. Ze kijkt naar de Oude Kerk. Iedereen noemt haar het Vrouwtje van Putten.

Elk jaar op 2 oktober komen honderden mensen naar het beeld. Er worden kransen gelegd, ook door schoolkinderen. De kinderen van groep 8 leren in die tijd wat er in hun dorp gebeurd is.

En op zondag gaan de deuren van de Oude Kerk nog gewoon open.

Echt gebeurd?

Ja. De razzia van 1 en 2 oktober 1944, de mannen in de kerk, het voorlezen van de namen in 1945 en de banden met Ladelund staan in veel bronnen. De officier op de preekstoel en het zingen van psalmen weten we omdat mensen die erbij waren het later vertelden. Dat het Psalm 84 was, is een verhaal dat we niet zeker weten. Over de precieze aantallen zijn de bronnen het niet helemaal eens.

Praat erover

- De dominee vroeg de hele kerk om samen te gaan staan. Waarom helpt het om samen verdriet te hebben?
- Mensen uit Putten gingen later naar Duitsland, maar sliepen in Denemarken. Waarom is vergeven soms een lange weg?

Uit de Bijbel

En God zal alle tranen van hun ogen afwissen, en de dood zal er niet meer zijn. (Openbaring 21:4)

Deze tekst staat in het Latijn op de kelk die Putten aan Ladelund gaf.

Ga zelf kijken

Het Vrouwtje van Putten staat in het Gedenkpark aan de Dorpsstraat in Putten. Ze kijkt naar de Oude Kerk. Aan de overkant, op Dorpsstraat 127, is de Gedachtenisruimte van Stichting Oktober 44. Daar staan de namen van de weggevoerde mannen.

Stavenisse: de klok die om hulp luidde

Een klok in de storm

Het is zondag 1 februari 1953. In het dorp Stavenisse, in Zeeland, zitten mensen op zolders en op daken. Overal om hen heen is water. Het stormt.

Dan horen ze de kerkklok luiden.

Maar het is geen oproep om naar de kerk te komen. Een man uit het dorp schreef later dat de klok angstig klonk in de storm. Pas later bleek waarom. Er zaten mensen in de toren. Ze luidden de klok om hulp te roepen.

Hoe kwam het dorp zo onder water? Daarvoor gaan we eerst terug in de tijd.

Een dorp met twee kerken

Stavenisse ligt op het eiland Tholen, aan het water van de Oosterschelde. Om het dorp liggen dijken. Een dijk is een lange, hoge wal die het zeewater tegenhoudt.

In het dorp stond een oude hervormde kerk uit 1617. Er was ook een kleinere kerkgemeente: de Oud Gereformeerde Gemeente. Die had geen eigen dominee. Een ouderling las op zondag een preek voor uit een oud boek. Een ouderling is iemand uit de gemeente die gekozen is om mee te helpen leiden.

Rond 1906 was die gemeente heel klein. Ze had minder dan vijftientig leden. Toen werd een jonge man van ongeveer 24 jaar gekozen als ouderling. Eerst wilde hij niet. Hij dacht er vier weken over na. Toen zei hij ja.

Hij bleef het 46 jaar doen. Hij las preken voor en gaf de kinderen les over het geloof. Onder zijn leiding groeide de gemeente. Het kerkje werd te klein, en er kwam een nieuw gebouw. Er werd een steen gemaakt met zijn hele naam erop. Maar dat wilde hij niet! Zijn naam hoorde niet op een gebouw, vond hij. Er kwam een steen met alleen de letters van zijn naam.

De nacht van de storm

In de nacht van zaterdag 31 januari op zondag 1 februari stormde het heel hard. De storm dreef het zeewater de Oosterschelde in. In Stavenisse ging de sirene. Dat was maar een uur voordat het water kwam.

Eerst brak de dijk bij de haven. Daarna nog meer dijken. Het water stroomde het dorp in. Het kwam ongeveer drieënhalve meter hoog. Dat is ongeveer twee keer zo hoog als een volwassene. Veel huizen stortten in.

Ook de oude kerk liep onder water. Binnen stond het meer dan drie meter hoog.

Die nacht kwamen in Stavenisse ongeveer honderdvijftig mensen om. Van de kleine Oud Gereformeerde Gemeente waren het er 88, volgens de gemeente zelf. Ook de oude ouderling, die 46 jaar de preken had voorgelezen, kwam om in die nacht.

Het is moeilijk om dat te lezen. Een heel dorp verloor in één nacht vaders, moeders, kinderen, burens en vrienden.

Een Bijbel tegen een zak graan

In een huis zaten mensen bij elkaar. Een man pakte de Bijbel en las een hoofdstuk voor, Jesaja 2. Dat staat in het boek van A.J. Smits. Hij woonde zelf in Stavenisse en schreef in 1956 een boek over de ramp.

Smits vertelt ook over een tocht langs de dijk, later. Tussen de kapotte spullen stond een oude Bijbel tegen een zak graan.

De mensen van Stavenisse grepen naar de woorden die ze kenden: woorden uit de Bijbel.

Wat zou jij doen als je met je familie op zolder zat en moest wachten?

Visser komen helpen

Op maandag 2 februari kwamen de redders. Visser en roeiers uit andere dorpen kwamen met hun boten. Ze kwamen van Tholen, uit Yerseke en van nog verder weg. Ze voeren het dorp in om mensen op te halen.

Er vlogen vliegtuigen over. Die gooiden eten en drinkwater naar beneden. Het schip *Le bonne espoir* bracht ongeveer honderd mensen naar Dordrecht. Het schip *de Crescendo* nam er ongeveer vierhonderd mee.

Op woensdag moest iedereen weg. Alleen een groepje van twintig mensen mocht blijven, om het nodige werk in het dorp te doen. Zelfs twaalf koeien en veertien varkens gingen met een boot mee naar Bergen op Zoom. Toen was Stavenisse leeg.

Waarom?

Veel mensen in Zeeland vroegen zich af: was dit een straf van God? Anderen zeiden: de dijken waren te laag en slecht onderhouden. Een ingenieur had daar in de jaren dertig al voor gewaarschuwd.

Smits zag in de ramp een oordeel van God. Maar hij zag ook mensen die op een wonderlijke manier gered waren. Waarom de een omkwam en de ander niet, kon volgens hem geen mens zeggen. Hij schreef dat Gods oordelen “ondoorzoekelijk” zijn. Dat betekent: wij mensen kunnen ze niet begrijpen.

Veel mensen in Zeeland droegen hun verdriet in stilte. Een lesbrief over de ramp zegt het zo: “Niet klagen maar dragen en bidden om hulp.”

De kleine gemeente ging verder. Een andere ouderling ging voortaan zelf preken. Later werd hij dominee.

Houten huizen uit Noorwegen

Het dorp moest opnieuw opgebouwd worden. Maar waar moesten de mensen wonen?

Hulp kwam van ver. Noorwegen gaf 326 houten huizen aan Nederland. Ze kwamen als bouw pakket. Een deel ervan kwam naar Stavenisse. Ze waren gemaakt voor strenge winters, met glaswol in de wanden en dubbele ramen.

Op 13 augustus 1954 kwam koning Haakon van Noorwegen kijken, samen met koningin Juliana. De nieuwe straat kreeg zijn naam: de Koning Haakonstraat.

Voor gezinnen die alles kwijt waren, was zo'n huis een nieuw begin. En er wonen nog altijd mensen in.

Echt gebeurd?

Ja. De dijkdoorbraken in de nacht van 31 januari op 1 februari 1953, de ongeveer honderdvijftig doden in Stavenisse, de redding met boten en de Noorse huizen staan in veel bronnen. Het luiden van de klok, de man met de Bijbel en de Bijbel tegen de zak graan weten we alleen uit het boek van Smits, die zelf in het dorp woonde. Het verhaal van de oude ouderling en het getal van 88 komen uit boeken van de gemeente zelf. Hoeveel mensen er precies omkwamen, verschilt een beetje per bron.

Praat erover

- Vissers uit andere dorpen kwamen met hun boten helpen. Wie komt er bij jou helpen als het moeilijk is?
- De ouderling wilde zijn naam niet op de kerk. Waarom zou hij dat niet gewild hebben, denk je?

Uit de Bijbel

Draag elkaars lasten, en vervul zo de wet van Christus.

(Galaten 6:2)

Ga zelf kijken

In het oude gemeentehuis van Stavenisse, aan de Voorstraat 42, is nu het Watersnoodhuis. Daar worden de verhalen over de ramp bewaard. Op de muren van de hervormde kerk kun je nog zien hoe hoog het zoute water kwam. In de Koning Haakonstraat staan de Noorse houten huizen. Er wonen mensen, dus kijk vanaf de straat.

Mozes en Aäronkerk: honderd matrassen tussen de zuilen

Niet eten

Het is november 1975. In een grote kerk aan het Waterlooplein in Amsterdam liggen matrassen op de vloer. Tussen de hoge zuilen liggen ongeveer honderd mannen. Ze komen uit Marokko.

Ze eten niet. Ze zijn in hongerstaking. Dat betekent: ze weigeren te eten, om te laten zien hoe belangrijk iets voor hen is. Ze wachten op een antwoord van de regering in Den Haag.

Waarom liggen deze mannen in een kerk? Daarvoor gaan we eerst heel ver terug in de tijd.

Een huis met Mozes in de gevel

In 1641 kochten franciscanen een huis in Amsterdam. Franciscanen zijn kloosterbroeders. Ze leven eenvoudig en werken tussen de mensen. Het huis heette Moyses. Er zat een steen in de gevel met Mozes erop.

In die tijd mochten katholieken in Amsterdam geen gewone kerk bouwen. Daarom kwamen ze samen in een schuilkerk. Een schuilkerk is een kerk die verstopt zit achter een gewone voorgevel. Iedereen wist dat hij er was. Maar officieel zag niemand hem.

Later kochten de broeders het huis ernaast. Dat heette Aäron. Zo kreeg de kerk haar naam: de Mozes en Aäronkerk.

Tussen 1837 en 1841 werd er een grote nieuwe kerk gebouwd, over de oude schuilkerk heen. Hij lijkt van buiten op een tempel, met zuilen en beelden. Binnen staan hoge zuilen. De oude altaren uit de schuilkerk verhuisden mee. Ze staan er nog steeds.

Een kerk in een arme buurt

De kerk stond in een buurt waar veel arme mensen woonden. Veel van hen waren Joods. Van 1866 tot 1895 werkte hier een franciscaan. Hij hielp arme mensen, wat hun geloof ook was. In 1891 werd hij door de Joodse buurt

in het zonnetje gezet, vertelt een tijdschrift over Amsterdam.

Vanaf 1969 werd de kerk een plek voor veel nieuwe dingen. Naast de kerk kwam een nieuw gebouw: het Mozeshuis. Er kwamen een theehuis, cursussen en hulp voor mensen. Op de website van de kerk heet ze een “actiekerk”. Kunstenaars en actiegroepen kwamen er samen. Een actiegroep is een groep mensen die samen iets wil veranderen.

Geen papier

In 1975 kwam de regering met een nieuwe regel. Buitenlandse arbeiders die hier zonder vergunning woonden, konden alsnog een vergunning krijgen. Een vergunning is een papier waarop staat dat je hier mag wonen en werken. Ongeveer vijftienduizend mensen kwamen ervoor in aanmerking.

Maar je moest wel een paar dingen bewijzen. Je moest een geldig paspoort hebben. En je moest laten zien dat je hier al minstens een jaar woonde en werkte, zonder onderbreking. Voor veel Marokkaanse mannen lukte dat niet. Sommigen kregen geen nieuw paspoort. En sommige bazen wilden niet tekenen dat de mannen bij hen werkten. Ze waren bang dat ze dan alsnog geld moesten betalen aan de overheid.

Zo konden deze mannen niet bewijzen wie ze waren en wat ze deden. Ook al woonden en werkten ze hier al jaren. Hoe zou jij je voelen als niemand wil zeggen dat jij er echt bent?

De deur gaat open

De mannen vonden hulp bij een nieuwe club van Marokkaanse arbeiders, het KMAN. Ook Nederlanders hielpen mee.

Op 7 november 1975 begon de hongerstaking. Het gebeurde in kerken in Amsterdam, Utrecht en Den Haag. In totaal deden 182 mannen mee. De grootste groep, ongeveer honderd mannen, lag in de Mozes en Aäronkerk. Wie precies de deur van de kerk opendeed, weten we niet. Geen enkele bron noemt een naam. Maar de deur ging open.

En toen gebeurde er van alles in de kerk. Vrijwilligers brachten matrassen en dekens. Ze regelden medische hulp. 's Avonds werden er films vertoond. Er hingen spandoeken. Mensen hielden de wacht.

Marokkaanse arbeiders en Nederlandse mensen werkten er samen. Vakbonden, kerkgroepen en politieke partijen steunden de actie. Groepen die eerst weinig met elkaar te maken hadden, gingen samenwerken. De kranten noemden de mannen de “kerk-Marokkanen”.

De mannen zeiden tegen elkaar dat ze samen begonnen waren. Ze wilden het ook samen tot het eind volhouden. Dat vertelde iemand die hen kende later aan een museum.

Drie jaar geduld

Na ruim een week sprak een staatssecretaris met de mannen en hun helpers. Een staatssecretaris is iemand die met een minister meeregeert. Hij beloofde dat de regel soepeler zou worden. Toen stopte de hongerstaking.

Maar het probleem was nog niet opgelost. De kerk bleef drie maanden lang de plek waar de mannen samenkwamen. Daarna bleef de zaak twee jaar liggen. Toen kwamen er handtekeningenacties en optochten in veel steden.

Niet iedereen vond de actie goed. De regering wilde minder mensen zonder papieren in het land. Veel Nederlanders vonden dat ook. Zij vroegen: waarom zouden juist deze 182 mannen mogen blijven? Daar wordt tot vandaag verschillend over gedacht.

In de zomer van 1978 gingen de mannen opnieuw in hongerstaking. Nu in een andere kerk in Amsterdam: De Duif. Op 17 oktober 1978 kwam het besluit. De mannen kregen een vergunning. Ze mochten blijven. Volgens de meeste bronnen gold dat voor alle 182. Volgens een andere bron waren het er 120, want een deel was al naar Marokko teruggegaan.

Een tafel voor iedereen

Na 1980 werden er in de kerk geen diensten meer gehouden. Het gebouw werd een zaal voor vergaderingen en concerten. In 2013 raakte het geld op.

Toen kreeg de kerk een nieuw begin. De bisschop vertrouwde haar toe aan de Gemeenschap van Sant'Egidio. Dat is een katholieke groep die werkt voor arme mensen en voor vrede. In 2014 werd er voor het eerst in 34 jaar weer een mis gevierd.

Sant'Egidio begon er een restaurant voor daklozen. Met Kerst schuiven er honderden gasten aan, ook mensen die op straat leven. En ergens in die ruimte, waar nu gebeden wordt, lagen in 1975 de matrassen.

Echt gebeurd?

Ja. De schuilkerk uit 1641, de nieuwe kerk uit 1841 en de hongerstaking vanaf 7 november 1975 staan in veel bronnen. Hoeveel stakers er precies in deze kerk lagen, verschilt per bron: de meeste zeggen honderd, sommige alle 182. Ook over het aantal mannen dat in 1978 mocht blijven, zijn de bronnen het niet eens. Wat de mannen tegen elkaar zeiden, weten we uit de herinnering van één verteller.

Praat erover

- De mannen hadden geen papier om te bewijzen wie ze waren. Hoe belangrijk is het dat iemand zegt: jij hoort erbij?
- Wie de deur van de kerk opendeed, weet niemand meer. Waarom is het toch belangrijk wat die mensen deden?

Uit de Bijbel

U moet hem liefhebben als uzelf, want u bent zelf vreemdelingen geweest in het land Egypte. (Leviticus 19:34)

Ga zelf kijken

De Mozes en Aäronkerk staat aan het Waterlooplein in Amsterdam. Op sommige middagen is de kerk open voor bezoekers. Binnen zie je de hoge zuilen en de oude altaren uit de schuilkerk. Aan de achterkant, in de Jodenbreestraat, zie je nog de oude beeldjes van Mozes en Aäron.

Bethel: de kerkdienst die 96 dagen duurde

Een kaars die blijft branden

Het is vrijdag 26 oktober 2018. In Den Haag staat een buurthuis met een kapel erin. Het heet Bethel. Op de tafel voorin gaat een kaars aan.

Dan begint er een kerkdienst. Dat is nog niet zo bijzonder. Maar deze dienst stopt niet. Niet na een uur, niet 's nachts, niet op zondag en niet op maandag. Ook niet met Kerst.

De kaars zal ruim drie maanden blijven branden. Waarom doet een kerk zoiets?

Een gezin dat weg moest

Het begon met een gezin uit Armenië. Dat is een land tussen Europa en Azië. Een vader, een moeder en drie

kinderen kwamen in 2010 naar Nederland. De vader was in Armenië politiek actief geweest. Hij zei dat zijn leven daar in gevaar was.

Het gezin vroeg asiel aan. Dat betekent: je vraagt of je in een ander land mag blijven. Want in je eigen land ben je niet veilig. Jaren lang beslisten rechters en ambtenaren over hun zaak. Aan het eind was het antwoord: nee. Het gezin moest terug.

In 2018 woonden ze al negen jaar in Nederland. De kinderen waren 21, 19 en 15 jaar oud. Ze waren hier groot geworden.

Eerst zat het gezin vier weken in een kerk in Katwijk. Toen bleek iets belangrijks. De politie mag een kerk wel binnengaan. Maar een kerkdienst mag de politie niet onderbreken. Zo staat het in de wet.

Een kerk die het gezin wilde beschermen, moest dus één ding doen. De dienst mocht nooit stoppen.

Een rooster vol dominees

In Katwijk lukte dat niet. In Den Haag kon het wel. Dus verhuisde het gezin naar Bethel, en de dienst begon.

Maar hoe doe je dat, dag en nacht een dienst? Er moest altijd iemand voorgaan. Iemand die voorgaat, leidt de dienst. Dat is vaak een dominee of een pastor.

De kerken in Den Haag maakten een groot rooster. Veertien mensen regelden de praktische dingen. Waren er weinig bezoekers? Dan werd er iemand opgebeld om te komen.

Een dominee uit Den Haag zei: “Het is godsonmogelijk om het alleen te doen, 24 uur per dag, 7 dagen per week.” Een vrouw uit zijn kerk kwam vaak langs. Zij begon een gespreksgroep voor vluchtelingen. Waarom ze dat deed? Ze zei: “Het is gewoon onze plicht.”

Na vier weken hadden al 350 verschillende voorgangers in Bethel gestaan. Twee paaskaarsen, grote kerkkaarsen, waren al helemaal opgebrand.

Kerken uit het hele land

Al snel kwamen er mensen uit veel verschillende kerken. Protestanten, baptisten, pinkstermensen en katholieken. Soms gaf een dominee de dienst door aan iemand uit een heel andere kerk. Ze vierden dan anders, en dachten over veel dingen anders. Toch hielden ze samen de dienst gaande.

Een katholieke parochie uit Den Haag gaf een icoon. Een icoon is een geschilderd beeld dat mensen gebruiken bij het bidden. Het heette “Maria van onze zee”. Het was een herinnering aan de vluchtelingen die in zee verdrinken.

Aan het eind hadden er bijna duizend voorgangers gestaan, telden de organisatoren. Ze kwamen uit heel Nederland, en zelfs van buiten Nederland. Kranten en zenders in meer dan dertig landen vertelden erover.

Stel je voor dat je kerk vraagt: wil jij een nacht in die kapel zijn? Wat zou jij zeggen?

Binnen blijven

Voor het gezin was Bethel een veilige plek. Maar het was ook een plek waar ze niet uit konden. Wie naar buiten ging, kon opgepakt worden. De jongste kon niet naar school. Daarom kregen de kinderen les in het gebouw. Bezoekers brachten van alles mee.

Na vier weken zei de oudste dochter tegen de NOS: “Als ik besef dat wij hier al vier weken zitten, dan schrik ik eigenlijk.”

Niet iedereen was het eens

Niet iedereen vond het kerkasiel een goed idee. Kerkasiel betekent: een kerk geeft iemand een veilige plek. Een politicus in Den Haag zei dat een kerk nooit besluiten van de regering mag tegenhouden. Ook sommige christenen vonden het moeilijk. Een kerkdienst om iets in de politiek te bereiken, is dat nog wel echt bidden? vroegen ze.

De kerk zei dat ze zich gewoon aan de wet hield. Een van de leiders zei: “We creëren geen vrijstaat, maar we zoeken een manier om humaan met elkaar om te gaan.” Humaan betekent: menselijk.

Sommige mensen die eerst twijfelden, kwamen kijken. Een paar veranderden van gedachten. Zo ook de dominee van de kerk in Katwijk. Hij ging zelf in Bethel voor. Anderen bleven bij hun mening.

Op 20 december zei de staatssecretaris nee. Dat is iemand in de regering die over zulke zaken ging. Het gezin mocht niet blijven. De kerk besloot door te gaan. Ook in de kerstnacht en met Oud en Nieuw ging de dienst door. Vooral de nachten waren zwaar, vertelde de kerk later. Maar het rooster hield het.

Een nieuwe regel

In de nacht van 29 januari 2019 maakten de politieke partijen in de regering een afspraak. Honderden kinderen die al lang in Nederland woonden, kregen een nieuwe kans om te blijven. Daar stonden andere dingen tegenover. Voor kinderen die later kwamen, verdween deze regeling. En Nederland zou minder vluchtelingen uit kampen opnemen. Daar waren sommige mensen niet blij mee.

Op 30 januari kwam de kapel vol voor de laatste dienst. De oudste dochter zei dat het onwerkelijk was om weer naar

buiten te kunnen. De kerk was voor hen een thuis geworden. Toen werd de kaars gedoofd. Hij had meer dan 2.300 uur gebrand. Op de deur kwam een bord: de kerk is gesloten.

In maart 2019 kreeg het gezin een vergunning om te blijven. Onder de nieuwe regel kregen 569 kinderen een vergunning. Maar 439 kinderen werden afgewezen.

Bethel is nog steeds een buurthuis. Er is buurtkoffie, een maaltijd en muziek op zondag. En in de kapel komen nog steeds gelovigen samen voor hun diensten.

Echt gebeurd?

Ja. Dat de dienst in Bethel van 26 oktober 2018 tot 30 januari 2019 doorging, staat in veel kranten en verslagen. Hoeveel voorgangers er kwamen, weten we uit tellingen van de kerk zelf, en die verschillen per moment. Dat de vader in Armenië in gevaar was, weten we omdat hij het zelf vertelde. Of de kerk hier goed aan deed, daarover denken christenen en politici nog steeds verschillend.

Praat erover

- Een dominee zei: het is onmogelijk om dit alleen te doen. Wat kun jij alleen niet, maar samen wel?
- Sommige mensen vonden het kerkasiel goed, anderen niet. Waarom denk je dat ze er zo verschillend over dachten?

Uit de Bijbel

Vergeet de gastvrijheid niet, want hierdoor hebben sommigen zonder het te weten engelen onderdak geboden.
(Hebreeën 13:2)

Ga zelf kijken

Bethel staat aan de Thomas Schwenckestraat 28-30 in Den Haag. Het is een buurt- en kerkhuis waar je binnen kunt lopen voor een kop koffie, een maaltijd of een concert. Binnen is de kapel waar de dienst 96 dagen doorging. Pas op: de Bethelkerk in Scheveningen is een andere kerk.